

УДК 329.3.28

Михайло МОСКАЛЮК*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника***МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ТЕЧІЇ В
УКРАЇНСЬКОМУ ХРИСТІЯНСЬКО-СУСПІЛЬНОМУ РУСІ
МІЖВОЄННОЇ ГАЛИЧИНИ**

У статті проаналізовано діяльність українського християнсько-суспільного руху Галичини в міжвоєнний період у контексті його розмежування на орієнтальну та окцидентальну течії. Зокрема розглянуто інституціоналізацію християнсько-суспільного руху, релігійно-обрядові та політико-орієнтаційні відмінності в діяльності українських католицьких політичних партій та організацій. Автором досліджено вплив митрополита А. Шептицького на суспільно-політичні процеси міжвоєнної Галичини взагалі та християнсько-суспільний рух зокрема.

Ключові слова: *християнсько-суспільний рух, Греко-Католицька Церква, католицькі політичні партії та організації, орієнталізм, окциденталізм, celibat.*

Розбудова незалежної Української держави та становлення багатопартійності актуалізували історико-політологічні дослідження суспільно-політичних процесів минулого, особливості їх протікання в окремих регіонах країни, сприяли вивченню досвіду українських партій та рухів.

Під цим кутом зору значний інтерес становить дослідження українського християнсько-суспільного руху Галичини у міжвоєнний період. Християнсько-суспільні структури відіграли помітну роль у формуванні ідеології національного руху. Тому історико-політологічний аналіз даної проблематики має важливу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення.

Інтерес до цієї теми посилюється ще й тим, що, по-перше, в радянській історіографії спотворювалася діяльність українських католицьких політичних партій та організацій, по-друге, ознайомлення з їх історичною спадщиною сприяє одночасному вивченню ролі греко-католицького духовенства (в тому числі митрополита А. Шептицького) в громадсько-політичному житті краю, по-третє, в партійній системі сучасної України відновлено партії християнсько-суспільного спрямування, котрі за сприятливих умов можуть перетворитися у впливову політичну силу, нарешті, по-четверте, окреслена тематика сьогодні не стала предметом комплексного наукового дослідження.

Мета статті - дослідити вплив митрополита А. Шептицького на діяльність українського християнсько-суспільного руху міжвоєнної Галичини та його поляризацію на орієнтальну та окцидентальну течії.

Християнсько-суспільний рух як особливий клерикально-консервативний напрям в українському суспільно-політичному житті Галичини виник наприкінці ХІХ ст. в контексті політичної структуризації та становлення партійної системи краю¹. У австрійський та польський періоди історії Галичини його інституціоналізація здійснювалася насамперед через Католицький русько-народний союз (КРНС, 1896 - 1907 рр.), Українську християнсько-суспільну партію (1911 - 1924 рр.), Українську християнську організацію (УХО, 1925 - 1929 рр.), Українську католицьку народну партію (УКНП, 1930 - 1939 рр.), Український католицький союз (УКС, 1931 - 1939 рр.). У персоніфікованому вигляді український християнсько-суспільний рух Галичини представляли відомі громадсько-політичні, культурні та релігійні діячі, зокрема О. Барвінський, А. Вахнянин, Р. Цеглинський, К. Студинський, В. Охримович, Г. Хомишин, О. Назарук, Г. Костельник та ін.

У процесі свого функціонування в християнсько-суспільному русі Галичини в 20-х рр. ХХ ст. виокремилися дві ідеологічні течії (орієнтальна та окцидентальна), які мали чітко окреслену релігійно-обрядову специфіку, а в політичній діяльності орієнтувалися на різні моделі польсько-українських взаємин². Захищаючи східну (візантійську) обрядовість в греко-католицькій церкві та її підпорядкування Ватикану як важливої засади конфесійної самобутності галичан, орієнталісти виступали за об'єднання всіх українців у соборній незалежній українській державі, поширення християнської етики і моралі на всі сфери суспільно-політичного життя краю. Також вони відкидали ймовірність справедливого польсько-українського співробітництва. У другій половині 20-х рр. ХХ ст. християнські суспільники орієнтального спрямування брали активну участь в діяльності найбільш впливової та релігійно-толерантної партії краю - Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). У 1931 - 1939 рр. орієнтальна течія християнсько-суспільного руху була представлена Українським католицьким союзом, який тісно співпрацював з УНДО, у ставленні до Польщі відстоював політику поміркованої опозиції³. Очолював орієнтальне крило християнсько-суспільного руху відомий вчений-богослов Г. Костельник. Активними діячами зарекомендували себе В. Децикевич, М. Каратницький, З. Лукавецький, редактор друкованого органу УКС газети «Мета» В. Кузьмович.

¹ Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. / Михайло Москалюк.- К.,1998. - с.3.

² St^pien S. Zycie religijne spolecznosci ukrainskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina 1000 lat s^siedztwa. -Т. 1. - Przemysl, 1990. - S. 213.

³ Москалюк М,Ф. Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920 - 1939рр.) / Михайло Москалюк. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. - К.,1998. - с.9, 11.

Окциденталісти, очолювані станіславським єпископом Г. Хомишиним, навпаки - сприймали східний обряд «чисто синодально російським», виступали за латинізацію Греко-Католицької Церкви. Не відкидаючи існування в майбутньому соборної незалежної Української держави, вони пропагували ідею автономію Галичини, надану властями взамін за лояльний до Польщі курс, що отримав назву «реальна політика»¹. З окцидентальних позицій діяла УХО, очолювана священником Т. Галушинським, у 30-х рр. ХХ ст. - УКНП. Реальне керівництво католицькою партією здійснювали Г. Хомишин, О. Назарук, С. Томашівський, В. Охримович. Пресовим органом окциденталістів стала газета «Нова Зоря» (головний редактор О. Назарук).

Започаткувала процес розмежування християнсько-суспільного руху на поч. 20-х рр. ХХ ст. обрядова дискусія, а в її центрі - проблема целібату. Значний вплив на формування целібатної проблеми справили дії двох галицьких греко-католицьких єпископів: станіславського Г. Хомишина, який у 1920 р. запровадив у підвладній дієцезії обов'язковий целібат, та перемишльського - Й. Коциловського. Останній у 1925 р. виступив з подібною пропозицією. Г. Хомишин як основний ідеолог поширення целібатних настроїв серед греко-католицького кліру напругу пов'язував заборону на одруження для священників із обрядовим питанням. У пастирському листі «Про візантійство» він розглядав східний обряд «чисто синодально російським». У зв'язку з цим всі атрибути східної (візантійської) традиції, в тому числі одружений стан духовенства, сприймалися ним як ворожі католицькій церкві². У іншій за своїм характером праці - «Українська проблема», - Г. Хомишин продовжив критику одруженого духовенства. «Жонатий клир, - писав станіславський єпископ, - не може як слід виховувати народ духово., не може придбати належного собі авторитету., не може цілковито вrostися в католицьку церкву і зжитися вповні з її життям»³.

Найближче оточення станіславського єпископа розвинуло концепцію обов'язкового целібату. Розглядаючи Греко-Католицьку Церкву важливим чинником поширення католицизму на Східну Україну, християнські суспільники окцидентального спрямування надавали західним (латинським) обрядовим традиціям пріоритетне значення. «Все, що католицьке, отже й свяченича безженність, - писав один з ідеологів целібатного руху в Галичині П.Мартинюк, - мусить найти місце і у нас і у свому часі - у цілім зєдиненнім сході»⁴. «Якщо українська громадськість прагне якнайкращого єднання із західною цивілізацією., - твердили прихильники окцидентальної течії, - то

¹ Москалюк М,Ф. Там само. - с.9 - 10.

² Хомишин Г. Пастирський лист "Про візантійство" / Григорій Хомишин // Нова Зоря. - 1931. - Ч.29.

³ Хомишин Г. Українська проблема / Григорій Хомишин. - Станіслав,1933. - с.99.

⁴ Мартинюк П. Неподільне серце священника в службі Бога і церкви / П.Мартинюк. - Жовква,1935. - с.323.

важко припустити щоб в релігійно-церковній справі мала іншу мету і залишалася вірною східно-візантійській культурі»¹.

З метою пропаганди целібатних настроїв у 1923 р. в Станіславі засновано Товариство Безженних Священиків імені св. Йосафата. Його члени звернулися до Ватикану з пропозицією запровадити обов'язковий целібат. Цю ідею підтримали василіани - члени монашого ордену св. Василя Великого. Серед греко-католицького духовенства поширювалася анонімна праця, авторство якої приписувалося Г. Хомишину, - «Жонатий клир а безженство клиру», що вийшла в Станіславі в 1924 р. Целібатну політику єпископа Г. Хомишина підтримала частина української інтелігенції. Найбільш відомими її представниками були історик С. Томашівський, літературознавець Я. Гординський, письменник і педагог А. Лотоцький, львівський адвокат О. Надрага.

Також окциденталісти гостро критикували одружене духовенство за те, що воно, на їхню думку, не здатне ефективно протидіяти атеїстичним та православним впливам у Галичині. Як аргумент наводилися дані про збільшення кількості православних парохій з однієї напередодні Першої світової війни до 43-х станом на 1928 р. З них Перемишльська дієцезія нараховувала 40, Львівська - 2, Станіславівська - 1².

Противники такого курсу з числа значної частини священиків, здебільшого Львівської архієпархії та широких кіл української громадськості виступили з концепцією збереження інституту одруженого духовенства. Її основу складали тези, що одружений стан священиків має тисячолітню історію і притаманний для всієї Церкви періоду раннього християнства, у Греко-Католицькій Церкві він є пріоритетним оскільки сприяє зближенню православ'я та католицизму. Кінцевою метою своєї діяльності священики-візантійці передбачали об'єднання Церкви на засадах І. Потія та Й. В. Рутського і утворення українського патріархату з осідком у Києві під зверхністю папи³. Також одруженому духовенству відводилася важлива роль у формуванні української національної інтелігенції. «Священича сім'я, - писав відомий громадський діяч і журналіст Ф. Федорців, - була тією першою клітиною, звідки безпосередньо бере свій родовід, поширення і розріст українська інтелігенція взагалі» .

Противники релігійного курсу Г. Хомишина розпочали цілеспрямовану кампанію критики примусового целібату, не відкидаючи, водночас його добровільного характеру та за сприятливих умов доцільності впровадження в

¹ Lubienski H. Kosciol katolicki w wojewodztwach Poludniowo-Wschodnich // Sprawy Narodowosciowe. - Warszawa, 1934. - S.543.

² Розмах православ'я // Нова Зоря. - 1928. - Ч. 140.

³ Москалюк М. Проблема целібату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х - 20-х років ХХ століття / Михайло Москалюк // Галичина . Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - 1997. - №1. - с.59.

⁴ Федорців Ф. В напруженому стані / Ф.Федорців // Діло. - 1925. - Ч.34.

майбутньому¹. Вони об'єдналися навколо редагованого Г. Костельником журналу «Нива». Виразником антицелібатних настроїв серед духовенства стало також Товариство св. апостола Павла.

Різко негативну позицію до целібатної реформи та її ініціаторів зайняла значна частина української громадськості, національні партії Галичини. Орган УНДО газета «Діло» писала: «Целібатна реформа ведена на приказ згори,... ломить і нехтує не лише викорінені традиції, але й заперечує, нівелює увесь світогляд нашого народу, . тому інспіратори целібатної реформи є люде чужі нашій традиції і психіки»².

Гострота проблеми посилювалася тодішньою етнополітичною обстановкою, а саме значним напруженням українсько-польських стосунків. У цьому контексті целібатна реформа розглядалася широкими колами української громадськості як важливий чинник не тільки латинізації східного обряду, а й посилення польських впливів у Галичині. «Суспільність відхрещується від латинства, - писала газета «Діло», - латинство є для неї символом поневолення. А єпископи йдуть саме в сторону латинщення»³.

В інший час та при інших суспільно-політичних умовах запровадження целібату, напевне, не викликало б такої гострої реакції. Натомість у тодішніх умовах питання заборони одружень для священників набувало важливого національного та політичного значення.

8 лютого 1925 р. у Львові відбулося багатолюдне віче, на якому прийнято рішення утворити Головний церковно-народний комітет Галицької Землі для пропаганди антицелібатних настроїв, збирання підписів та складання заяви-протесту до Ватикану⁴. Продовженням протистояння стали березневі події 1925 р., коли стіни перемишльської духовної семінарії залишили богослови перших двох років навчання. Через тиждень, 11 березня, станіславські семінаристи вручили віце-ректору І. Слезюку лист з вимогою припинити целібатну реформу⁵. На кінець 1925 року із 43 богословів-першокурсників продовжили навчання у Станіславській семінарії лише 15⁶.

На 1929 р. активне протистояння стихло. Однак невирішеність целібатного питання постійно вносило напругу у взаємини двох християнсько-суспільних течій протягом др. пол. 20-х - 30-х рр. ХХ ст.

Розглядаючи проблему целібату в контексті обрядової дискусії, не можна обминути ставлення до неї А.Шептицького. Як глава греко-католицької церкви він, на нашу думку, в цілому займав виважену позицію. Однак, аналізуючи його діяльність, можна зауважити, що симпатії митрополита були на стороні орієнталістів. Свідченням цьому була його згода в березні 1925 р. підтримати в папській курії громадський меморіал,

¹ Костельник Г., Лаба В. *Respire finem*. З приводу замірів впровадження обов'язкового целібату в нашому духовенстві / Г.Костельник, В.Лаба // *Нива*. - 1924. - Ч. 14. - квітень. - с. 128.

² *Tertius qatens*. Наслідки целібатщини // *Діло*. - 1925. - Ч.59.

³ На розстайній дорозі // *Діло*. - 1925. - Ч.24

⁴ Проти латинщення церкви // *Діло*. - 1925. - Ч.31.

⁵ Наслідки целібатщини. - // *Діло*. - 1925 - Ч.57.

⁶ Під обухом "святого декадентизму" // *Діло*. - 1925. - Ч.154

підписаний галичанами-орієнталістами. З цього приводу газета «Діло» писала: «Витаємо цей важний, глибоко продуманий, згідно з громадськими інтенціями крок о. митрополита в глибокім пересвідченні, що й станіславський та перемиський владика вступають в сліди керманіча галицької, української провінції і засвідчать, що разом з о. митрополитом вміють вичитувати громадські настрої й поступати по лінії національного інтересу»¹. Не відкидаючи в принципі ідею запровадження обов'язкового celibату, А. Шептицький вважав її передчасною. Загалом celibатне питання він розглядав у руслі екуменічних ідей об'єднання Греко-Католицької та Православної Церкви під зверхністю папи. У пастирському листі «Про обрядові справи» А. Шептицький зазначав: «Католицький дух, послух для Католицької Церкви і потреба бути готовими на поклик, коли прийдеться працювати для незєдинених наших братів, вимагають від нас, щоб ми були обрядовцями і не лише вірно заховували досі приписане й обов'язуюче, але й відновляли наші питомі традиційні звичаї» .

На середину 30-х рр. у Львівській дієцезії, очолюваній А. Шептицьким, нараховувалося 101 священик, що прийняв celibат³ (Для порівняння - у Станіславській дієцезії - 190⁴).

У celibатній дискусії А. Шептицький опирався на монаший орден студитів, який очолював його брат Климентій та на засноване в 1928 р. за його активною допомогою Товариство священиків «Єдність».

Погляди митрополита підтримали учасники унійного з'їзду духовенства з нагоди 300-ліття смерті Й. В. Рутського. У прийнятій заяві вони заявили, що «збереження східної традиції стало найважливішим завданням у діяльності широких кіл духовенства та світської інтелігенції»⁵.

У політичній площині протистояння між орієнталістами та окциденталістами відбувалося на тлі вже згаданих відмінностей у ставленні до Польщі. «Реальна політика», з якою наприкінці 20-х рр. ХХ ст. виступали прихильники Г. Хомишина і яка кінцевою метою передбачала національно-територіальну автономію західноукраїнських земель у Польщі, сприймалася орієнталістами як прояв політичного угодовства, що несе загрозу колонізації краю. Прикметно, що митрополит А. Шептицький не підтримав клерикалів-автономістів, тому відмовився надавати С. Томашівському матеріальну допомогу для підтримки часопису «Політика»⁶.

На противагу політичному проводу окциденталістів - УКНП, митрополит А. Шептицький 22 жовтня 1930 р. виступив із закликом до української громадськості утворити Український католицький союз⁷. 1 січня

¹ На переломі. Кінець celibатщини? // Діло. - 1925. - Ч.65.

² Шептицький А. Про обрядові справи / А.Шептицький // Діло. - 1931. - Ч.85.

³ St^pien S. Zycie religijne spolecznosci ukrainskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina 1000 lat s^siedztwa. -Т. 1. - Przemysl, 1990. - S. 214.

⁴ На переломі. Кінець celibатщини?// Діло. - 1925. - Ч.65.

⁵ Унійний з'їзд духовенства // Мета. - 1937. - Ч.1.

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф.6, оп. 1, спр.278, арк.2.

⁷ Митрополит Кир Андрей. До українського народу // Мета. - 1931. - Ч.1.

1931р. у Львові в приміщенні духовної семінарії він відкрив установчі збори УКС. Ця організація ставила собі за мету об'єднання всіх верств українського суспільства на національно-християнських засадах¹. Нова католицька структура була надпартійним утворенням, не вписувалася в строго визначені рамки політичної партії, оскільки не висувала конкретної політичної програми та шляхів її реалізації. Орієнтально настроєна частина духовенства та української громадськості повністю підтримала УКС. Вже на 1932 р. ця католицька організація нараховувала 80 повітових осередків, 416 організаційних комітетів .

УКНП (в 1932 р. змінила назву на Українська народна обнова) попри формальну толерантність критично сприйняла появу УКС. Читач «Нової Зорі» з міста Кути М. Городецький у листі до редакції газети 6 травня 1932 р. писав: «Я виробив собі погляд, що у редакції часопису «Нова Зоря» співпрацюють люде, котрі свідомо серед нашої суспільності підкопують авторитет Католицького Союзу, а посередньо також і авторитет нашого Преосв. Митрополита, основателя і фактичного голови УКС»³. Несприйняття католицькою організацією автономістичних планів УКНП та підтримка ідеї соборності Української держави виробили у польських властей, що виникнення УКС - це «прояв українського націоналізму»⁴.

Протягом 30-х рр. УКС під патронатом митрополита А. Шептицького залишався потужною консолідаційною силою галицьких українців у збереженні східного обряду в греко-католицькій церкві та боротьбі проти колонізаційної політики влади.

Mykhaylo MOSKALYUK

METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY AND UKRAINIAN IDEOLOGICAL TRENDS IN THE CHRISTIAN SOCIAL MOVEMENT OF INTERWAR GALICIA

***Abstract.** The present article deals with the activities of Ukrainian Christian-social movement in Galicia during the interwar period in the context of its separation for Orient and Occident flows. Special attention is paid to the institutionalization of Christian social movements, to the religious ritual and political differences in the activity of Ukrainian Catholic political parties and organizations. The author examines the influence of Metropolitan A. Sheptytsky on the socio-political processes of interwar Galicia in general and on the Christian social movement in particular.*

***Keywords** Christian social movement, the Greek Catholic Church, Catholic political parties and organizations, Orientalism, occidentalism, celibacy.*

¹ Статут Українського Католицького Союзу // Мета. - 1931. - Ч.1

² Дрохобицкий М. Украинский Католический Союз // Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. - Минск, 1935. - с.331

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.406, оп.1, спр.22, арк..25.

⁴ Мета. - 1932. - Ч.22.